

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ ВІД КОНТРАФАКЦІЇ, ПІРАТСТВА ТА ПЛАГІАТУ

УДК 347:347.77

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА І ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ

Харитонова Олена Іванівна

доктор юридичних наук, професор, завідувача кафедрою права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент НАПрН України,

Ульянова Галина Олексіївна

кандидат юридичних наук, докторант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Адекватне регулювання відносин інтелектуальної власності має суттєве значення, надто у інформаційному суспільстві, яке з більшим чи меншим ступенем успішності, досить активно, але з помітними труднощами, формується в Україні. Власне, від обраної моделі правового регулювання відповідних відносин у галузі інтелектуальної діяльності та інформації значною мірою залежить визначення ставлення до результатів полеміки між прихильниками (Л. Карвалікс та ін.) [1] і критиками (Ф. Вебстер та ін.) [2] інформаційного суспільства. Обрання приватноправової моделі правового регулювання відносин інтелектуальної власності, фактично, означає визнання перспектив розвитку інформаційного суспільства, яке відчуває потребу саме в такому «вільному», «природному» правовому просторі, тоді як надання переваг публічній моделі правового регулювання відносин інтелектуальної власності припускає вольове визначення характеру і меж розпорядження відповідними правами та інтересами.

Тут варто зазначити, що, оскільки відносини інтелектуальної власності в Україні регулюються значною кількістю спеціальних законодавчих актів, приналежність яких до сфери приватного права не може не викликати сумнівів, може виникнути й сумнів у «методологічній виправданості» визнан-

ня цивілістичної природи норм про інтелектуальну власність, навіть тих, що містяться у книзі IV ЦК України.

Отже, постає питання про критерії віднесення тих чи інших норм законодавства про інтелектуальну власність до галузі цивільного законодавства.

На нашу думку, для попереднього аналізу галузевої приналежності «права інтелектуальної власності» цілком застосовним є прийом визначення спільного та відмінного у загальному та конкретно-умовних існування цього правового феномену.

При цьому виходимо з того, що галузева приналежність групи відносин, групи норм, правових інститутів тощо, зумовлена, передусім, особливостями предмету і методу, а також концепцією (ідеологією) правового регулювання, якою визначаються цілі, призначення та функції останнього. Саме ці особливості є тими критеріями, що дають можливість виокремлювати ті чи інші галузі права чи законодавства, встановлювати галузеву приналежність інститутів тощо.

Розглянемо під таким кутом зору можливість віднесення права інтелектуальної власності до галузі цивільного права (законодавства).

Передусім, зазначимо, що при тому гнучкому підході до визначення цивільних відносин, що має місце у ст. 1 ЦК України, предмет правового

регулювання не може слугувати достатньо чітким критерієм визначення галузевої приналежності відносин. Навпаки у залежності від сфери правового регулювання немайнові або майнові відносини можуть бути визнані чи не визнані такими, що мають ознаки цивільних.

Що стосується методу правового регулювання, властивого для галузі цивільного законодавства, то використання його у якості згаданого критерію ускладнюється тим, що у цій сфері може використовуватися як диспозитивний, так і імперативний метод, що пов'язане з «багатошаровістю» абстрактного дихотомічного поняття «приватне право» – «публічне право» у випадках його існування в юридичній реальності.

При цьому, варто взяти до уваги й ту обставину, що відносини інтелектуальної власності можуть регулюватися на засадах приватного або публічного права в залежності від їх конкретного змісту. Так, характерними рисами диспозитивного (правонаділяючого) елементу методу правового регулювання є: 1) юридична рівність учасників відносин; 2) ініціатива сторін при встановленні правовідносин; 3) можливість вибору учасниками відносин варіанту поведінки, що не суперечить засадам законодавства і моральності суспільства. Такий метод застосовується, передусім, при договірних формах реалізації прав інтелектуальної власності. Разом із тим, для регулювання відносин інтелектуальної власності застосовується також імперативний метод правового регулювання. Однак, при цьому «імперативність» може бути різною за своєю сутністю. Зокрема, у зобов'язаннях, що виникають внаслідок завдання шкоди володільцю прав інтелектуальної власності, імперативним є припис про відшкодування цієї шкоди, підстави, умови та порядок її відшкодування. Від використання імперативного методу зазначені відносини із цивільних не перетворюються на адміністративні. Характерними рисами методу правового регулювання у таких випадках є: 1) юридична рівність сторін; 2) виникнення цивільних правовідносин незалежно від бажання їх учасників внаслідок безпосереднього припису закону; 3) можливість вибору учасниками цивільних відносин варіанту поведінки, лише у межах, точно визначених актами цивільного законодавства. Тому тут йдеться про імперативні елементи цивільно-правового методу. Можливим є й застосування суто імперативного методу регулювання відносин інтелектуальної власності. Наприклад, у разі звернення автора винаходу за отриманням патенту. У цьому випадку застосування спеціального імперативного методу свідчить, що відповідні відносини є адміністративними за своїм характером.

Характерними ознаками методу правового регулювання тут є: 1) юридична нерівність сторін; 2) виникнення відносин за бажанням учасників, але з наступним регулюванням їх шляхом безпосереднього припису закону; 3) неможливість вибору учасниками відносин варіанту поведінки іншої, ніж визначена актами законодавства. Тому тут йдеться не про «імперативні елементи» цивільно-правового методу, а саме про «імперативний» метод.

Отже, сукупність методів правового регулювання відносин інтелектуальної власності охоплює як суто диспозитивні (у регулятивних цивільних відносинах), так і диспозитивно-імперативні (у охоронних цивільних відносинах), а також суто імперативні (в адміністративних відносинах) засоби впливу на учасників відносин інтелектуальної власності, що врешті зумовлює комплексний характер правового регулювання останніх.

Таким чином, ні предмет правового регулювання (немайнові та майнові відносини інтелектуальної власності), ні метод правового регулювання зазначених відносин не можуть бути чіткими критеріями встановлення галузевої приналежності права інтелектуальної власності [3].

Це дає підстави для припущення, що визначальною обставиною тут є концепція (ідеологія) правового регулювання.

Оскільки, попри дискусії, що точилися навколо цього питання, у вітчизняній правовій думці, значною мірою завдяки активній позиції та переконливим аргументам проф. О. А. Підпригори, перемогла ідея виправданості включення норм про інтелектуальну власність у ЦК України, можна вважати, що «концептуальні» підходи вітчизняних законодавців визначені достатньо чітко. Загалом, вітчизняна концепція законодавства досить чітко визначає правову сутність (галузеву приналежність) права інтелектуальної власності в об'єктивному значенні цього поняття, розглядаючи її як природну складову частину українського цивільного законодавства. На користь такого висновку, зокрема, свідчить вміщення у ЦК України книги четвертої «Право інтелектуальної власності».

Врешті, саме це і дає підстави для висновку, що в Україні є достатні підстави розглядати право інтелектуальної власності як складову частину (розділ) вітчизняного цивільного права. Тим більше, що це відповідає прагненням інтелектуального загалу сприяти формуванню в Україні інформаційного суспільства.

Головною особливістю правового регулювання відносин інтелектуальної власності в Україні, на нашу думку, є те, що основним джерелом (формою) тут є акти законодавства, що регулюють відносини інтелектуальної власності.

Поміж них, передусім, слід назвати Конституцію України, яка містить низку норм, що безпосередньо стосуються відносин інтелектуальної власності. Так, Конституція України у ст. 54 гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Відповідно до ст. 41 Конституції кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Разом із тим, оскільки Конституція України визначає лише загальні засади регулювання відносин у галузі інтелектуальної власності, важливе місце відводиться актам спеціального законодавства, що поділяються на кодифіковані акти та поточне законодавство.

Основним кодифікованим актом у сфері права інтелектуальної власності є ЦК України, книга четверта «Право інтелектуальної власності», що закріплює об'єкти права інтелектуальної власності, суб'єкти права інтелектуальної власності, їх права, основні засади охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Крім того, глава 75 «Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності» визначено систему цивільно-правових договорів, які можуть укладатись суб'єктами відносин інтелектуальної власності з метою реалізації належних їм прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Застосовуються до регулювання відносин інтелектуальної власності й норми глави 76, що визначає умови укладання договорів комерційної концесії. Крім спеціальних положень ЦК України, які присвячені праву інтелектуальної власності, до таких відносин з урахуванням їх особливостей можуть застосовуватись загальні положення кодексу про договори, захист прав, тощо. Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення встановлюють відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. Митний кодекс визначає загальні засади переміщення через державний кордон товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності тощо.

Поточне законодавство у галузі інтелектуальної власності включає закони України та підзаконні акти. Особливістю чинності дії законів України у галузі інтелектуальної власності є те, що, на відміну, наприклад, від Російської Федерації, де з прийняттям книги 4 Цивільного кодексу, яка при-

свячена праву інтелектуальної власності, більшість спеціальних законів втратила чинність, в Україні поряд з ЦК України продовжують діяти окремі закони, положення яких не завжди узгоджені з нормами ЦК України. Як приклад, можна згадати закони: «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року, «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 23 березня 2000 року, «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року, «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року, «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 року, «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 року, «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 року, «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16 червня 1999 року та ін.

Значну за обсягом групу правових актів у сфері регулювання відносин інтелектуальної власності складають, так звані, «підзаконні» нормативно-правові акти. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» від 27 грудня 2001 року, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених)» від 10 серпня 1994 року (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1997 року), Правила складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель, затвержені наказом Міністерства освіти і науки України (зі змінами та доповненнями від 22 січня 2001 року).

Оскільки нормативних актів такого роду дуже багато, то тут наводити повний їх перелік недоцільно. Скласти уяву про стан справ у цій сфері дає змогу, наприклад, Перелік нормативно-правових актів, наведений у інформаційному листі Вищого господарського суду «Про нормативно-правові акти, що регулюють питання, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності» від 20 лютого 2007 року.

Важливе значення при регулюванні відносин інтелектуальної власності мають також міжнародні угоди.

Зокрема, це конвенції до яких приєдналась Україна (наприклад, Стокгольмська конвенція «Про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності» від 14 червня 1967 року, дво- та багатосторонні міжнародні договори у цій галузі за участю України (наприклад, Угода про співробітництво в галузі охорони авторського права і суміжних прав від 24 вересня 1993 року, ратифікована Законом

альної власності, зокрема, визначення акту, який має переважаюче значення.

При вирішенні проблеми подолання неузгодженості спеціальних законів та ЦК України, слід звернути увагу на те, що вони є як загальними та стосуються всіх інститутів права інтелектуальної власності, так і спеціальними, які стосуються окремих інститутів права інтелектуальної власності (авторського права, права промислової власності тощо).

Загальною та актуальною є проблема законодавчого підходу до визначення видів майнових прав. Полягає вона в тому, що у ЦК України запроваджено поділ майнових прав на дві категорії – це право на використання об'єктів інтелектуальної власності та виключні майнові права, що передбачають право надавати дозвіл на використання об'єктів інтелектуальної власності, а також право забороняти третім особам використовувати результати інтелектуальної, творчої діяльності.

У спеціальних законах, наприклад, Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року, Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 року – всі майнові права інтелектуальної власності віднесено до виключних. Такий неоднозначний підхід є результатом відсутності єдиного підходу до розуміння та сутності прав інтелектуальної власності. У законодавстві фактично найшли втілення дві протилежні концепції права інтелектуальної власності: пропріетарної та виключних прав, що не може не створювати відповідних проблем у правовому регулюванні.

У сфері авторського права – не узгоджено положення про договори, на підставі яких здійснюється розпорядження авторськими правами.

Так, відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачається поділ авторських договорів на дві основні категорії:

– авторські договори про надання виключного та невиключного права на використання об'єктів авторського права;

– авторські договори про передання (відчуження) авторських прав.

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про авторське право і суміжні права» за обсягом прав, які надаються, авторські договори поділяються на:

1) договори про передачу виключного права на використання твору;

2) договори про передачу невиключного права на використання твору.

Вважаємо, що такий поділ договорів не є узгодженим зі ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права», відповідно до якої всі майнові права, в тому числі і право на використання

твору, є виключними. У зв'язку з цим, було б доцільно привести положення Закону у відповідність до ст. 1108 ЦК України та передбачити надання виключної та невиключної ліцензії.

Також здається не зовсім коректним проведене у Законі України «Про авторське право і суміжні права» ототожнення категорій передання та відчуження виключних майнових прав на об'єкти авторського права. Відповідно до чинного законодавства передбачено випадки, коли автор або особи, які на законних підставах набули виключні майнові права на об'єкт авторського права, мають право передавати свої права на тимчасовій основі іншим фізичним та юридичним особам. При цьому, мається на увазі не надання права на використання об'єкта авторського права, а передання саме майнових авторських прав, при цьому їх відчуження не відбувається.

Так, майнові права на об'єкт авторського права можуть передаватись: в управління організаціям колективного управління авторськими правами, відповідно до ст. 576 ЦК України майнові права можуть бути предметом застави. У зазначених випадках передачі прав не відбувається їх відчуження (виняток в даному випадку може полягати в накладенні стягнення на майнові права, що є предметом застави у разі невиконання боржником забезпеченого заставою зобов'язання). Враховуючи зазначене, слід виключити з назви та тексту ст. 31 Закону України «Про авторське право і суміжні права» слово «відчуження».

Аналіз норм Закону України «Про авторське право і суміжні права» дозволяє зробити висновок, що в ньому не закріплено спеціальних ознак договорів, які укладаються у сфері авторського права, не виділено спеціальних видів договорів. Розпорядження авторськими майновими правами може здійснюватись на підставі договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, передбаченими гл. 75 ЦК України.

У зв'язку з цим, з метою уникнення регулювання договірних відносин у сфері права інтелектуальної власності, здається доцільним приділити належну увагу договорам щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності у ЦК України, при цьому положення спеціальних законів про договори у сфері інтелектуальної власності виключити.

Проблема забезпечення узгодженості положень актів загального та спеціального законодавства існує також у сфері промислової власності, де не узгоджено положення спеціальних законів та ЦК України щодо моменту виникнення прав на об'єкти промислової власності, а також видів патентів.

АНОТАЦІЯ

Харитонова О.І., Ульянова Г.О. Деякі проблеми визначення співвідношення цивільного законодавства та законодавства про інтелектуальну власність – Стаття.

Стаття присвячена аналізу деяких проблем визначення співвідношення цивільного законодавства та законодавства про інтелектуальну власність. Проаналізовано питання методологічної виправданості визнання цивілістичної природи норм про інтелектуальну власність, критерії віднесення тих чи інших норм законодавства про інтелектуальну власність до галузі цивільного законодавства, а також шляхи вирішення колізій норм, що регулюють відносини у зазначеній сфері.

Ключові слова: цивільне законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, спеціальне законодавство, колізії, співвідношення.

АННОТАЦИЯ

Харитонова Е.И., Ульянова Г.А. Некоторые проблемы определения соотношения гражданского законодательства и законодательства об интеллектуальной собственности . – Статья.

Статья посвящена анализу некоторых проблем определения соотношения гражданского законодательства и законодательства об интеллектуальной собственности. Исследованы вопросы методологической оправданности признания цивилистической природы норм об интеллектуальной собственности, критерии отнесения тех или иных норм законодательства об интеллектуальной собственности к отрасли гражданского законодательства, а также пути устранения коллизий норм, регулирующих отношения в этой сфере.

Ключевые слова: гражданское законодательство, законодательство об интеллектуальной собственности, специальное законодательство, коллизии, соотношение.

SUMMARY

Kharitonova E. I, Ulyanova G.A. Some problems of determining the ratio of civil law and intellectual property law. – Article.

The article analyzes some problems determining the ratio of civil law and intellectual property law. The paper analyzes the methodological justification for recognition tsivilisticheskoy nature rules on intellectual property, the criteria of certain provisions of the legislation on intellectual property rights to the field of civil law, as well as ways of solving conflicts rules governing relations in this area.

Keywords: civil law, intellectual property laws, special legislation, collisions, ratio.